

פרק אחד עשר

מעמד של בתי המשפט על פי התורה**א. פתיחה**

במדינת ישראל קיימת מערכת שיפוט ענפה המורכבת מבתי משפט העוסקים בתחומים שונים: התחום **הממוני** (מכונה גם: התחום האזרחי) – בו מערכת המשפט מכריעה במחלוקות ממוניות בין שני אזרחים.

התחום **הפלילי** – בו מערכת המשפט עוסקת במקרים בהם המדינה מאשימה את האזרח בכך שעבר על אחד החוקים הפליליים.

התחום **המנהלי** – בו מערכת המשפט מכריעה בטענות של האזרח כנגד רשויות המדינה בנושאים כדוגמת רישוי עסקים ותכנון ובנייה.

כאשר הוקמה מדינת ישראל, רבים ציפו שחוק התורה יהפוך לחוק הרשמי של מדינת ישראל, ובתי הדין שפעלו בארץ ישראל ופסקו על פי ההלכה, יקבלו מעמד רשמי, ויהפכו לחלק ממערכת המשפט. אולם מדינת ישראל בחרה להתעלם מחוקי התורה, ולהקים מערכת משפט שאינה מבוססת על בתי דין של תורה.

עם זאת הוחלט במסגרת "מכתב הסטטוס קוו", כפי שלמדנו בפרק על כפייה דתית, שנישואין וגירושין יתקיימו בישראל על פי ההלכה, כדי לשמור על אחדות על ישראל.

שאר התחומים המשפטיים – אזרחי, פלילי ומנהלי נמסרו לידי בתי משפט שהוקמו בהחלטת הרשות המחוקקת. משנסודה במדינת ישראל מערכת משפט שאינה מבוססת על חוקי התורה, ומכהנים בה שופטים שרובם הגדול אינם תלמידי חכמים, נדרשו הפוסקים להכריע מה מעמדה של מערכת זו. בפרק זה נדון ביחס ההלכה למערכת המשפט של התורה ושל מדינת ישראל.

הוויכוח בכניסה למכולת השכונתית התלהט. עידן, בעל בית הקפה, אמר בכעס: "זו פעם שלישית שהנערים האלה פורצים אליי לעסק, שותים מהמשקאות שלי בלי לשלם, מלכלכים והולכים. הזהרתי. איימתי. שום דבר לא עוזר. הפעם די, אני מתלונן במשטרה!"

רביב שעמד לצידו רתח גם הוא: "השתגעתי? לפתוח להם תיק פלילי בגלל כמה בקבוקים? ובכלל, שמעתי שאסור להגיש תלונה במשטרה, הרי המשטרה לא פועלת על פי חוקי התורה, והיא מאשימה גם בלי שני עדים".

1) מי לדעתכם צודק בוויכוח? נמקו את דעתכם.

כדי לעמוד על גישת התורה לבתי המשפט, וכדי לדעת מי צודק בוויכוח, נלמד את המקורות הבאים.

ב. המצווה למנות שופטים וחשיבותה

מיד לאחר מתן תורה במעמד הר סיני, מצווים בני ישראל לכונן מערכת משפט המתנהלת על פי חוקי התורה: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (שמות, כא, א). הגמרא מבהירה כי המילה 'לפניהם', באה להדגיש כי אין להתדיין בפני דיינים שאינם יהודים, וכן לא לפני אנשים שאינם בקיאים בדיני התורה (גיטין פח ע"ב).

בהמשך מצווה על כך התורה שוב בפרשת שופטים:

שופטים ושטרם תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק.

דברים, טז, יח

למדו את דברי 'ספר החינוך' והשיבו על השאלה שאחריהם.

וזאת אחת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן שבכל מקום ומקום. וצבור הראוי לקבוע ביניהם בית דין... ולא קבעו להם, ביטלו עשה זה, וענשו גדול מאד. כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת.

ספר החינוך, מצווה תצא

2) לפי בעל 'ספר החינוך' על מי מוטלת המצווה למנות שופטים?

כדי לעמוד על חשיבותה של מצווה זו, עיינו בפסוק הבא, והשיבו על השאלה שאחריה.

לא תכירו פנים במשפט, כקטן כגדל תשמעון, לא תגורו מפני איש, כי המשפט לאלהים הוא, והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי.

דברים, א, יז

3) בפסוק זה התורה מורה לדיין לדון דין אמת. מה הנימוק המופיע בפסוק לחובה זו?

צטטו את המילים והסבירו אותן בלשונכם.

כעת עיינו בפירוש הרמב"ן לפסוק והשיבו על השאלות העוקבות.

וטעם "כי המשפט לאלהים הוא"... לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו, כי על כן בראם להיות ביניהם יושר וצדק. ולהציל גזול מיד עושקו נתן אתכם (= את הדיינים) במקומו. ואם תגורו ותעשו חמס (= ואם תחששו לדון דין אמת, ותטו את הדין) הנה חטאתם לה' כי מעלתם בשליחותו.

רמב"ן, דברים, א, יז

4 סמנו את התשובה הנכונה, על פי דברי הרמב"ן:

- א. האחריות לעשות צדק ומשפט היא על הדיינים, ואם לא עשו זאת הם עוברים על ההלכה.
- ב. האחריות לעשות צדק ומשפט היא על הקב"ה, והדיינים הם שליחים שלו.
- ג. אין אפשרות לעשות צדק ומשפט בעולם ולכן צריך לגור במדבר ולא בין אנשים.

קראו את דברי הגמרא הבאים, והשיבו על השאלה שאחריהם.

כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכונה בישראל שנאמר: (תהלים פב, א) 'אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט'. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

סנהדרין, ז ע"א

5 מה קורה אם דיין דן דין אמת, ומה קורה כשאינו דן דין אמת?

משמעות הדברים היא כי הדיון המשפטי על ענייני כספים הוא בעל משמעות דתית ורוחנית עמוקה. לאור זאת, מובן מדוע על פי ההלכה מערכת המשפט אמורה להתנהל על פי התורה.

ג. דיון משפטי בתחום הממוני

בנוגע לעניינים הממוניים שבין אדם לחברו, מרבית הפוסקים סבורים כי יש להתדיין דווקא בפני בתי דין הפוסקים לפי ההלכה ושמהנים בהם תלמידי חכמי הבקאים בדינים אלה. פוסקי ההלכה דנו בשאלה האם יש תוקף הלכתי למערכת המשפט של מדינת ישראל בתחום הממוני. במסגרת זו הם דנו בדיון "ערכאות שבסוריא" המופיע בגמרא במסכת סנהדרין (כג ע"א "בערכאות שבסוריא שנו"). דין זה נפסק על ידי הרמ"א (הרב משה איסרליש, מחבר ההגהות לשולחן ערוך, מחשובי רבני פולין). עיינו בדבריו והשיבו על השאלות הבאות.

ועיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים, או שכולן עמי הארץ, וצריכים להם דיינים שישפטו ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עובדי כוכבים, ממנים הטובים והחכמים שבהם לדעת אנשי העיר, אף על פי שאינם ראויים לדיינים, וכיון שקבלו עליהם בני העיר אין אחר יכול לפוסלן.

רמ"א, חושן משפט, סימן ח, סעיף א

6 על פי הרמ"א, מתי מותר למנות דיינים שאינם תלמידי חכמים?

7 מהו הנימוק להיתר למנות דיינים שאינם תלמידי חכמים?

קראו את דברי 'נתיבות המשפט' (אחד מחשובי הפרשנים של השולחן ערוך, ומגדולי רבני פולין) והשיבו על השאלה.

במקום שיש לומדי תורה, אסור להעמיד דיין שאינו הגון (= שאינו תלמיד חכם).
נתיבות המשפט, חידושים, כב, יג

8) לפי דבריו, מתי ניתן למנות דיין שאינו תלמיד חכם?

9) לאור זאת, האם ניתן להסתמך על דין "ערכאות שבסוריא" כדי לתת תוקף הלכתי לבתי המשפט של מדינת ישראל בתחום הממוני? נמקו.

בהתאם לפסיקת הרמ"א ו'נתיבות המשפט', עמדתם של רוב פוסקי ההלכה היא, שיש להגיש תביעות כספיות לבית דין של תורה. אם הנתבע יסרב להתדיין בבית דין של תורה יתיר בית הדין לתובע להגיש את התביעה בבית משפט.

בפועל, במדינת ישראל, בתי הדין הפוסקים לפי ההלכה יכולים לדון רק אם שני הצדדים הסכימו על כך בכתב, וזאת במסגרת חוק הבוררות, תשכ"ח-1968. לאחר הסכמת שני הצדדים יש תוקף חוקי להחלטות בית הדין לממונות.

ד. דין משפטי בתחום הפלילי

עד כה עסקנו בסמכות בתי המשפט בתחום הממוני, אולם בתחום הפלילי (במידה רבה גם ברוב התחום המנהלי שלא נרחיב בו כאן) פוסקים רבים סבורים שלבתי המשפט יש סמכות שיפוט מלאה על פי התורה, בין השאר על בסיס 'דין המלך'.

כדי להרשיע אדם בדין הפלילי של ההלכה יש צורך שיתקיימו תנאים רבים, המקשים על כך מאוד. כבר ראינו בפרק על כפייה דתית שהיו מעט מאוד מקרים בהם הסנהדרין הענישה בעונש מוות. הגבלות אלה על הענישה יצרו מצב בו הפושעים עלולים להרגיש בטוחים ללא חשש מעונש.

המענה לכך ניתן באמצעות הסמכויות שהוענקו למלך. עיינו בדברי הרמב"ם הבאים והשיבו על השאלות.

וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהן שאינן מחוייבים מיתת בית דין, אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם, הרשות בידו.

רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש, פרק ב, הלכה ד

10) על פי הרמב"ם, במקרה שיש פושע שלא ייענש על פי ההלכה, מי רשאי להעניש אותו?

דוגמה למקרה כזה מביא הרמב"ם בנוגע לפושע שהודה בפשע, אך אין לכך עדים. קראו את דבריו והשיבו על השאלות.

גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו, אלא על פי שנים עדים. וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם – הוראת שעה היתה, או דין מלכות היה.

רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק יח, הלכה ו

11) השלימו את המשפט הבא: על פי ההלכה בית הדין לא יכול להעניש פושע על פי _____, אולם, _____ רשאי לעשות זאת.

12) הרמב"ם הוכיח את הפסיקה שלו משני מקרים המופיעים בתנ"ך. כתבו באיזה ספר ובאיזה פרק מופיעים מקרים אלה.

הר"ן, רבנו ניסים מגירונדי, הסביר מדוע יש צורך גם במשפט התורה וגם במשפט המלך. עיינו בדבריו והשיבו על השאלות.

האחד, יחייב להעניש איזה איש כפי משפט אמיתי.
והשני שאין ראוי להענישו כפי משפט צודק אמיתי, אבל יחוייב להענישו כפי תיקון סדר מדיני וכפי צורך השעה.
והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי...
ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך.
דרשות הר"ן, הדרוש האחד עשר

13) השלימו: הר"ן כתב כי יש הצדקה לענישה על פי המשפט הצודק והאמיתי, וענישה זו הופקדה בידי ה_____. בנוסף לכך יש צורך בענישה שמטרתה שמירת ה_____ , וענישה זו הופקדה בידי המלך.

מסתבר שכוונתו ששמירת הסדר המדיני פירושה שמירת הסדר החברתי. משמעות הדברים שלמלך יש סמכות להעניש גם כשאינן לכך הצדקה מוחלטת, לשם השגת מטרות חברתיות, כגון, הרתעה, הגנה על החברה ועוד ועוד.

לגבי מערכת המשפט של מדינת ישראל, נשאל **הרב דב ליאור** האם מותר לכהן כשופט בתחום הפלילי או כשופט תעבורה, וכך השיב:

במשפט הפלילי – שזהו התחום שבין האדם למדינה, כגון, אדם שעבר על המהירות המותרת, בנה שלא לפי חוקי הבניה, לא שילם מס הכנסה או עבר עבירה אחרת, ודאי שמותר לך לשפוט לפי חוקי המדינה כי למלכות יש חוקים אחרים ולצורך תיקון המדינה מותר.

הרב ליאור, דבר חברון, ג, עמ' קצט

14) לאור תשובת הרב ליאור, האם מותר להגיש תלונה במשטרה כנגד עבריינים? נמקו.

ה. סיכום

בפרק זה למדנו על מקום מערכת המשפט במשטר שעל פי התורה. ראינו כי לשופטים תפקיד מיוחד, והוא להיות שליחים של הקב"ה לעשות צדק ומשפט בעולם. לאור זאת הבנו מדוע הדיינים חייבים להיות תלמידי חכמים, כיוון שיש להם תפקיד דתי, בזמן שהמלך לא אמור להיות תלמיד חכם או רב. בעניין דיון משפטי בתחום הממוני למדנו שיש להתדיין בבית דין של תורה, וניתן להתדיין בפני שופטים שאינם תלמידי חכמים רק במקום בו אין תלמידי חכמים שיכולים לכהן כשופטים. לעומת זאת, בתחום הפלילי יש סמכות למלך לשפוט עבריינים, ועל בסיס סמכות זו, גם על פי התורה, יש סמכות למערכת המשפט הפלילית של מדינת ישראל לשפוט עבריינים.

